

Mehmet Ali Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, Rağbet Yayınları, İst. 2004, 300 s.

Hazırlayan: Muhyettin İÇDE¹

Vehhabilik, çağımızın en önemli mezhepleşme hareketlerinden biridir. Muhammed b. Abdülvehhâb ile Muhammed b. Suud'un 1157/1744 yılında Dır'ıye'de yaptıkları "ulema-umera" işbirliğine dayalı ittifak sözleşmesi, sadece Suud emirliğinin devlete dönüşmesinin ilk adımı değil; aynı zamanda, Hanbelî mezhebinin bir devletin resmî mezhebi olarak kabul edilmesinin de ilk adımı olmuştur. Anlaşmanın yapıldığı bu tarihten itibaren, Vehhabilik hareketini Suudi Krallığı'ndan ayrı düşünmek mümkün değildir.

Mehmet Ali Büyükkara'nın kaleme aldığı ve Rağbet yayınlarından çıkan "*İhvan'dan Cüheyman'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*" isimli kitap, ortaya çıkışından bir devletin resmi mezhebi olma sürecine kadar Vehhabiliğin tarihini bilimsel ve akıcı bir şekilde ele alan nitelikli bir eserdir. Eser, Giriş, Üç Bölüm, Sonuç ve iki ekten oluşmaktadır.

Eserin; "Ülke, İnsanlar ve Tarih" başlığını taşıyan Giriş bölümü, "Araştırmanın Kaynakları", "Ülke, İklim ve Coğrafya", "İnsanlar ve Bedevilik", "Tarihi Arkaplan" şeklinde dört başlık altında incelenmiştir.

Bu bölümde, konu ile ilgili birinci ve ikinci el kaynaklar tanıtılmış, bunlar hakkında kısa ve önemli bilgiler verilmiştir. Ayrıca Suudi Arabistan'ın kurulduğu Necd bölgesinin coğrafi yapısı, iklim ve demografik özellikleri, bölgede yaşayan Bedevi halkın yaşama biçimleri, psikolojik ve sosyolojik özellikleri hakkında özet bilgiler verilmiştir.

Yazar, Suudi Arabistan nüfusunun homojenlik arz ettiğini, en üstteki iki sosyal tabakanın şehirlilik ve bedevilik olduğunu belirtmiştir. Bunların yanı sıra, orta sınıf denebilecek yarı şehirli veya yarı bedevi yapıların da olduğunu, özellikle göçler sonunda şehre gelen bedevilerin çöl kökenli kabile kimliklerini şehirde de devam ettirdiklerini vurgulamıştır. Bu bağlamda çöldeki yaşam koşulları ve bedevilerin yapıları üzerinde durmuş, çölün, bedevinin yapısı üzerindeki etkisine dikkat çekmiştir. Yazara göre orada yaşayan biri için çöl, geleneğin ve konuştuğu dilin

¹Arş. Gör., Atatürk Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, e-mail: igdemuh13@hotmail.com

muhafızdır. Bu noktada yazarın bir tespiti dikkate şayandır: Ona göre, Arabistan'ın tarihte nadiren yabancı boyunduruğu altına girmesindeki temel neden, çölün fiziksel şartlarıdır. Çölün fiziksel şartları, bedevinin de gerek fiziksel yapısını gerekse karakterini etkilemektedir. Bölge insanı açısından kabileciliğin önemine değinen yazar, kabilenin hadireden üstün sayıldığını, kabile ve hadire üyeleri arasındaki evliliklere geleneksel olarak hoş bakılmadığını zikretmektedir. Ayrıca bu başlık altında yazar, ülkedeki diğer sosyal statülere de değinmekte, bu bağlamda da "eşraf", "ulema" ve "tüccarlar" gibi sosyal sınıfların adını anmaktadır.

Bölgenin demografik yapısına da değinen yazar, Ahsa'da önemli oranda Şii nüfusun bulunduğunu, Şii Müslümanların, mezheplerinden dolayı alt bir sınıf sayıldıklarını belirtmektedir. Asir bölgesinde, Yemen ile komşu olmasının da etkisiyle, ciddi derecede sosyal bir etkileşimin olduğuna dikkat çekmektedir. Yazar, Necd'in bedeviliğin vatanı olduğunu zikretmektedir. Necd kasabalarının her birinin, küçük kabile yönetimlerinin başkenti olduğunu, ancak Abdulaziz b. Suud'un, izlediği bir politika gereği yapılan evliliklerle kabilelerin birçoğuyla sihriyet kurduğunu söylemektedir.

Vehhabilik hareketinin başladığı 18. yüzyıla kadarki Necd tarihinin özeti, Vehhabilik ve onun kurucusu Muhammed b. Abdulvehhab ile Birinci ve İkinci Suud devletleri hakkında tarihi bilgiler veren yazar, Vehhabiliğin ortaya çıkışından önceki Necd tarihini kısa bir şekilde ele aldıktan sonra, Vehhabilik hakkında bilgiler vermektedir. Ayrıca, Muhammed b. Abdülvehhab'ın kısa hayatı, fikirleri ve bu bağlamda Vehhabilik hareketinin ortaya çıkmaya başlaması, onun Süleyman b. Hamad ile ilişkisi, ardından Muhammed b. Suud'a sığınması ve 1744'te "ulema-umera" ittifakına dayanan Dır'ıye Antlaşması ve Vehhabi daveti üzerinde de durmuştur.

Birinci Suud Devleti, Dır'ıye Antlaşması (1744) ile başlayıp 1819'da Osmanlı ordusunun Dır'ıye'yi işgal etmesiyle sona erer. Bu dönemin en önemli gelişmelerden biri, 13 Mayıs 1802'de Çadir-i Hum kutlama törenleri sırasında Vehhabilerin, Kerbela'ya düzenledikleri ve iki binden fazla Şii'nin ölümüyle sonuçlanan baskındır. Türki b. Abdullah b. Muhammed b. Suud'un 1822'de Riyad'ı geri almasıyla kurulan İkinci Suud Devleti, 1891'de Reşid Oğulları'nın Riyad'ı işgalleriyle yıkılmıştır. Bugün yaşayan Suudi Arabistan'ın tarihi ise, Abdulaziz b. Abdurrahman b. Suud'un 1902'de Riyad'ı geri almasıyla başlamıştır.

"Vehhabi Fanatikler: Dini-Politik Bir Hareket Olarak Necd İhvanı" başlığını taşıyan Birinci Bölüm, "İhvan'ın Kuruluşu", "İhvan Hareketi ve Mensupları", "İhvan'ın Fetihleri" ve "Vehhabi Muhalefet: İbn Suud ve İhvan Karşı Karşıya" şeklinde dört ana başlık altında incelenmiştir. Yazar bu bölümde, Vehhabi doktrinin teşekkülünde ortaya çıkan ve çağdaş Suudi Arabistan'ın kurulmasında etkili olan dini, siyasi ve askeri bir güç niteliği taşıyan ihvan hareketini inceleme konusu yapmıştır.

"Fanatizm'den Modernliğe: Suudi Denetiminde İtaatkar Vehhabilik" adlı İkinci Bölüm, "İhvanın Sonu" ve "Kral, Devlet, Din ve Değişim" başlıkları altında ele alınmıştır. Bu bölümde yazar, Vehhabi düşüncenin koyu taraftarları olan ve devletin kurulmasında da en önemli katkıyı sağlayan; ancak daha sonra Suudi Devleti karşısında ciddi bir güç haline gelen ve kontrolden çıkarak Suudi Devleti için tehlike arz eden İhvan'ın tasfiye edilmesini anlatmıştır. Bölümün diğer başlığında

ise, Necd Krallığı adıyla anılan ülkenin, Suudi Arabistan Krallığına dönüşmesine, devletin yapısına, ülkede 1930–80 yılları arasında özellikle petrolün gelmesiyle gerçekleşen radikal sosyal değişmelere dikkat çekmiştir. Ayrıca yazar, Kral Faysal ile birlikte ülkede gerçekleşen değişim, dönüşüm ve reformlara; onun Vehhabilikten çok, İslamcı motifler taşıyan görüş ve projeleri ile bu uygulamaların özellikle İslam dünyasında uyandırdığı etkiye işaret etmiştir.

“Yoldan Sapma’ Karşısında Vehhabi Diriliş: Cuheymân el-Uteybî’nin Mekke Kalkışması” adını taşıyan Üçüncü Bölüm ise, “Cuheymân ve Mescid-i Haram Baskını”, “Suudili Şiiler ve Muharrem Ayaklanması” adındaki iki alt başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümde, zenginleşmenin beraberinde getirdiği batılılaşma ve ahlaki dejenerasyonun ülkedeki çeşitli yansımaları karşısında, dini kontrol mekanizmasının yetersiz kalışı; iki yüz yıllık mülk-din ittifakı ruhunun din aleyhine bozulmasına bir tepki olarak ortaya çıkan ve İslam dünyasının en önemli merkezi olan Mekke’de, tüm dünyada yankı uyandıran Cuheymân el-Uteybî’nin Mescid-i Haram baskını üzerinde durulmuştur. Ayrıca, mezhepleri nedeniyle Suudi Devleti tarafından “üvey evlat” muamelesi gören Şiiilerin, özellikle İran İslam Devrimi sonrasında kazandıkları yeni kimlik ve 1979 Muharrem’inde yaptıkları ayaklanma da ele alınmıştır.

Din, Suudi Arabistan’da İslamiyet’in Vehhabi yorumu mudur? Vehhabilik sadece Suudi ülkesine özgü ve Suudilere ait bir dini anlayış mıdır? Vehhabiler İslamcı mıdır? Ya da her İslamcı Vehhabi midir? gibi sorulara yanıt arayan ve tarihi süreci analitik bir gözle inceleyen bu akademik eserde şu noktalara dikkat çekilmiş ve konuyla ilgili çözümler sunulmuştur:

1. Bu çalışma, temsil kabiliyeti olan “ulema” ile devleti yöneten “umera” arasındaki ilişkilerin çağdaş dünyanın sekülerleşmesi ile birlikte “umera” sınıfının etkin nüfuzuna doğru kaydığını gösteren Suudi Arabistan örneğinde yapılmış akademik bir çalışmadır.

2. Öte yandan, Suudi Arabistan krallığının tarihi süreç içerisinde geçirdiği evreleri didaktik anlamda ortaya koyan kronolojik bir eser olmuştur.

3. Bu kitap, İslam dünyasının 20. yüzyılın en önemli sorunlarından biri olan Filistin sorununun çözümünde, siyonizme ve Arap sosyalizmine karşı, Suudi Arabistan liderliğinde oluşturulan İslam Paketi’nin politik ve sosyal hedeflerini analiz etmiştir.

4. İslam dünyasının 20. yüzyıldaki tarihsel, dini perspektifini Suudi Arabistan örneğinde sunmayı amaçlayan yazar, İran İslam devriminden sonraki dönemlerde, çeşitli coğrafyalarda yaşayan Şiiilerin taleplerini ve özellikle Suudi Arabistan’da yaşayan Suud vatandaşı Şiiilerin sosyal ve politik tavırlarını ele almış; organik bağlarla bağlı Şii hareketin dünya üzerindeki durumunu tahlil etmiştir.

5. Başta Mısır olmak üzere, diğer Müslüman ülkelerde ortaya çıkmış İhvan-ı Müslimin türü sivil İslamcı hareketlerin zihniyet kodları ve onunla uyuşan diğer sivil örgütler zikredilmiştir.

6. Son tahlilde, bu çalışmada Vehhabi hareketin ideolojik olarak beslendiği Medine İslam Üniversitesi’nin rolüne dikkat çekilmiştir. Yazar, söz konusu üniversitenin, klasik Suudi-Vehhabi din söylemi ile çağdaş İslamcı retoriğin kesiştiği, uzlaştığı ve senteze girdiği bir kurum olduğunu ifade etmiştir.

7. Bu çalışmanın, 1970'lerde başlayan ve 80'lerde tamamlanan Vehhabi-Selefi çizginin 2000'li yıllarda nasıl dini-politik bir tavır sergileyeceğine dair yeni yapılacak akademik araştırmalara kaynaklık edeceği aşikârdır.

Sonuç olarak, yazarın bu akademik çalışması, Vehhabiliğin ortaya çıktığı toplum yapısını, Vehhabi zihniyeti ve tarihini didaktik bir şekilde ortaya koymuş, günümüz İslam düşüncesine de, hem metodolojik hem de içerik açısından önemli katkılarda bulunmuştur. Eser, aynı zamanda konuyla ilgili yapılacak araştırmalar için önemli bir kaynak özelliğini taşımaktadır.